

PvdA-congres
28 september 1991

W.Kok

Congres, partijgenoten, dames en heren;

Dit is een bijzonder congres, een belangrijke dag voor onze partij, en een cruciaal moment in de Nederlandse politiek.

Over de kabinetsbesluiten die aanleiding zijn voor dit congres ook over de open brief die ik u heb gestuurd. Over de stukken zullen we stemmen, besluiten nemen.

Maar er staat, althans zoals ik het zie, veel meer op het spel. De sociaal-democratie staat op een kruispunt van wegen. Wat hier vandaag gebeurt raakt de maatschappelijke vragen van vandaag en morgen. Zegt veel over de rol van de politiek. En beïnvloedt dus de toekomst van ons land.

Het zou gemakkelijk zijn - te gemakkelijk - om vandaag - met een zekere luchthartigheid zelfs - te zeggen: "nou, je kunt zeggen wat je wilt, maar in de PvdA wordt tenminste gediscussieerd. Er is weer leven in de brouwerij, de politiek wordt weer interessant". Te gemakkelijk omdat we dan voorbij gaan aan wat er echt hapert.

De politiek is bezig, is al jarenlang bezig, stukje bij beetje haar vertegenwoordigende functie te verliezen.

Zij is te veel een optelsom van deelbelangen. Deelbelangen, die niet zelden nog met elkaar botsen ook. De politiek loopt, mede daardoor, maar al te vaak om de hete brij heen, maakt geen echte keuzes of kiest te laat.

De PvdA staat hierin natuurlijk niet helemaal alleen, maar wordt nu wel hardhandig met haar neus op de feiten gedrukt.

In Rotterdam begin deze week op één van die emotionele en emotionerende bijeenkomsten, maar tegelijkertijd zo belangrijke bijeenkomsten, sprak een vrouw over de Golfoorlog, die - zoals zij dat noemde - "vreselijke" Tuba en nu de WAO nog en zij concludeerde gevat: 'hou je d'r buiten Kok'. Veel briefschrijvers wijzen mij er op dat de hoge staatsschuld, het oneigenlijk en sterk gestegen gebruik van WAO en Ziektewet en ga zo maar door de schuld zijn van anderen en niet van de PvdA.

En dan wordt niet zelden naar onze coalitiepartner, het CDA, gewezen. 'Laat ze hun eigen rommel maar opruimen' is dan de boodschap.

De staatsschuld is toch niet onze schuld, bedoelt men dan. Het is waar dat de problemen van vandaag de erfenissen van gisteren zijn. Dat vorige kabinetten de staatsschuld hebben laten oplopen, meer over het uit z'n voegen raken van de WAO hebben gepraat dan dat ze er echt wat aan hebben gedaan.

Daarom kunt u mij waarschijnlijk ook wel volgen als ik zeg dat ik niet bepaald zit te wachten op complimenten uit die hoek over mijn rechte rug. Dat maak ik zelf wel uit.

Maar al is dat nóg zo waar, dat van die erfenissen van gisteren, de vraag blijft natuurlijk of de problemen van vandaag daarom minder zijn, of minder de onze zijn.

Is de rente op de staatsschuld daarom dan geen hinderpaal meer? Een hinderpaal die investeringen in de weg staat en kostbare ruimte, jaar op jaar weer meer kostbare ruimte, op de rijksbegroting opeist. Die dus verbetering van het onderwijs, het openbaar vervoer of de gezondheidszorg rechtstreeks voor de voeten loopt.

Natuurlijk zijn dat ook onze problemen en natuurlijk moeten we daar wat aan doen.

En als het toenemend gebruik van de regelingen bij ziekte en arbeidsongeschiktheid (niet het noodzakelijke, maar wel het meer dan noodzakelijke gebruik), een gevaar gaat opleveren voor de houdbaarheid van ons stelsel van sociale zekerheid, dan is het ernstig te moeten constateren dat ook wij daar laat, te laat van doordrongen zijn geraakt. Maar dat kan geen reden zijn, zoals ik dat zie, om er dan maar voor weg te lopen. Ik ben er liever maar zelf bij dan dat ik het recept voor de herinrichting van sociaal Nederland aan anderen zou willen overlaten.

Ik zou bijna zeggen juist nu het moeilijk is. Het is eerder moeilijk geweest.

Ik ben de afgelopen tijd, en dat is niet toevallig, nogal eens op mijn verleden aangesproken en daarom wil ik daar zelf ook even bij stilstaan. Niet al te uitvoerig natuurlijk.

Toen ik in 1982 nog voorzitter was van de FNV heb ik met de heer Van Veen als vertegenwoordiger van de werkgevers een akkoord gesloten, het befaamde Stichtingsakkoord, het akkoord van Wassenaar.

De harde werkelijkheid was toen, dat er 10 tot 15.000 werklozen per maand bij kwamen. Er was te weinig winst en er was te weinig werk.

Met Van Veen heb ik toen afgesproken te proberen de lonen te matigen, de winsten te herstellen en het werk door arbeidsduurverkorting beter te spreiden.

Het eerste kabinet Lubbers stond amper in de startblokken. Het kabinet Van Agt-Den Uyl-Terlouw was ten val gekomen, de PvdA maakte zich op om weer oppositie te gaan voeren. Dat akkoord werd mij door de toenmalige fractieleiding, in alle vriendschap, niet in dank afgenomen. Als ik terugkijk heb ik van dat akkoord geen spijt. Het was broodnodig maar het kwam wel twee of drie jaar te laat.

Al vóór de oliecrisis van 1979 en zeker toen die crisis zich in de Nederlandse economie ging manifesteren hadden we de gevolgen met elkaar beter onder ogen moeten zien. Maar voor het 'bijna-akkoord' van 1979 was toen binnen de bonden van mijn eigen FNV nog geen voldoende stevige meerderheid te vinden. Tegen mijn opvatting in, maar ik moest mij daar wel naar voegen. We hebben als gevolg daarvan eerst weer gewacht tot het water echt tot aan de lippen stond, een beetje boven de lippen

eigenlijk al. Dat is ons allemaal, het kabinet met de PvdA dat in 1981 aantrad, de Nederlandse economie en in het bijzonder al die mensen die werkloos waren en werden, duur komen te staan. Verloren jaren en gemiste kansen zijn vaak onherroepelijk.

Ik bedoel maar: het Stichtingakkoord was goed, maar wel te laat.

Het is achteraf praten, niet mijn grootste hobby. Toch ga ik even door want ik heb toen veel geleerd en u moet vandaag weten wat u aan mij hebt.

Eerder in dat jaar 1982, waar ik zojuist over sprak, viel het CDA-PvdA-D66 kabinet. Het conflict over de ziekwet speelde een rol. Er is een belangrijk verschil tussen de plannen toen en de plannen nu. Omdat toen bestaande CAO-afspraken rechtstreeks ongedaan werden gemaakt. Maar, overeenkomsten zijn er ook en meer dan één.

Ook toen maakte de PvdA en met name Joop den Uyl zich in het kabinet sterk om onder moeilijke financiële omstandigheden de laagste inkomens, de mensen met een minimumuitkering te sparen. De bovenminimale uitkeringen - toen de Ziekwet, nu WAO en Ziekte-wet - konden daardoor niet buiten schot blijven. Dat riep en roept scherpe maatschappelijke reacties op. Ik heb met overtuiging met de andere mensen in de vakbeweging om mij heen leiding gegeven aan dat verzet. Dat was legitiem.

En ik vind hetzelfde van het verzet onder een andere leiding van vandaag. Ook dat verzet is legitiem. De vakbeweging moet opkomen voor de directe belangen van haar leden, werknemers en uitkeringsgerechtigden. En de vakbeweging zal het algemeen belang daarbij mee laten wegen, zeker een verantwoordelijke vakbeweging, met een brede taakopvatting. Een politieke partij als de onze, met veelal dezelfde drijfveren, zal dezelfde elementen wegen. Maar hun gewicht kan net anders liggen, soms doorslaggevend anders. Dat blijkt nu. Dat dat verscheurend werkt op mensen met een vaak dubbele loyaliteit, dat ervaren we allemaal, ook ikzelf. Maar ik kan niet anders, want wachten lost niets op.

De geschiedenis van 1982 is bekend. De ziekwetplannen werden wél ingetrokken, het kabinet met de PvdA kwam toch ten val. De verkiezingsuitslag viel mee, 47 zetels, maar we kwamen er weer zeven jaar lang niet aan te pas. Die ziekwetmaatregelen gingen niet door, maar vervolgens bleven wel alle mensen op het minimum, van bejaarden tot werklozen gedurende de jaren tachtig ruim 10% in koopkracht achter.

Vandaag de dag doet de PvdA weer wel volop mee. Kunnen wij vanuit onze inbreng mee vorm geven aan de toekomst van ons land. En mijn stelling is deze: Dat lukt alleen als wij het heden recht in de ogen durven zien. Dat lukt alleen als wij de moed opbrengen realiteiten onder ogen te zien en daarbij passende keuzes te maken op de momenten dat, dat nodig is, ook als die keuzes pijnlijk zijn. Vanuit de wetenschap en overtuiging dat afwachten en niets doen de toekomst te zwaar belast.

Er is, ook na de ingrijpende bijstelling van het WAO/ZW-pakket

eind augustus, grote twijfel, en dan druk ik me zacht uit, gebleven bij velen in en rond onze partij. En in veel van die twijfel klonk wantrouwen door. Ik weet wel dat velen die het oneens zijn met de genomen beslissingen dat zelf niet als een motie van wantrouwen zien jegens de bewindslieden. Sterker nog, dat ze zich door mijn opstelling belemmerd voelen, door mijn opstelling en zich daardoor ook belemmerd voelen om een vrij oordeel te geven over het gevoerde beleid. Zo van: we willen niet onze eerste man kwijt, maar wel die pijnlijke beslissingen.

Ik begrijp dat maar al te goed, maar ik leg er een paar overwegingen naast. Juist omdat in het debat van de afgelopen weken zo duidelijk bleek dat mensen met hun emoties geen raad weten. Zich inderdaad voor het blok gezet voelen. Ze zeggen vertrouwen in de persoon is toch iets anders dan goedkeuring van beleid, zeker als dat zo moeilijk te accepteren beleid is.

Natuurlijk is "vertrouwen in de persoon" ook in de politiek iets heel moois, ik zou niet anders willen. Maar één ding daar tegenover: wij moeten op ons beleid beoordeeld worden. En als het nodig is: veroordeeld worden. Ik zeg hêt u rechtuit: wie staat voor het beleid dat hij voert moet vallen als dat beleid onderuit wordt gehaald.

Natuurlijk, ministers regeren zonder last of ruggespraak, nemen zelfstandig hun besluiten. En het zijn de Staten-Generaal tegenover wie de regering zich verantwoordt.

Maar wanneer voor een zo essentieel onderdeel van het beleid als wat nu aan de orde is het vertrouwen van de eigen partij zou blijken te ontbreken kunnen we niet verder.

Ik heb uit de talloze gesprekken van de afgelopen maanden goed begrepen dat velen zich door onze besluiten van juli overvallen hebben gevoeld. Dat reken ik mij aan. Ik kijk daarvoor niet om me heen naar anderen, dat reken ik mezelf aan en daar moet ik me ook voor verantwoorden. Dat doe ik ook hier. Ik weet dat die besluiten haaks stonden op verwachtingen, die door uitspraken, ook van mijzelf, waren gewekt. Ook dat reken ik mij aan, ook al mag ik dat wellicht delen met anderen. Maar ik sta hier nu voor mezelf.

Volgens sommigen staan die besluiten zelfs haaks op waar de PvdA principiëel voor staat. Daar ben ik het wezenlijk mee oneens. Juist omdat ik mede verantwoordelijk ben voor de situatie die na de besluitvorming in juli is ontstaan vond ik het ook mijn verantwoordelijkheid om mij tegenover u, congres, te verantwoorden en uw oordeel te vragen.

Het is ook uw kabinet en anders is het ons kabinet niet meer. Wie hulp en steun vraagt van geestverwanten in het land moet er voor zorgen dat zij zich een oordeel kunnen vormen, de overwegingen kennen, gewapend zijn met de feiten, met achtergrondinformatie. Dan kunnen ze ook helpen. En ook dat hebben we de afgelopen maanden geleerd, zij het wat hardhandig: we hebben meer vrienden dan we denken. Wie zich verdedigt, wie staat voor z'n zaak, oogst niet alleen kritiek, maar ook waardering.

Ik heb de afgelopen weken, nadat ik alle leden van de Partij een open brief had geschreven, de besluiten toegelicht en

verdedigd. Er is intensief gedebatteerd en ook op dit congres zullen de argumenten voluit gewisseld worden. Laat ik de mijne nog eens op een rijtje zetten.

Eén ding moet duidelijk zijn: we hebben deze maatregelen moeten nemen, juist om het sociaal stelsel overeind te houden, beheersbaar te maken, in stand te houden voor degenen voor wie het is bedoeld. De WAO en de vergelijkbare regelingen voor ambtenaren zullen anders moeten worden toegepast dan in de jaren die achter ons liggen, want anders gaat het stelsel aan zich zelf ten gronde. De instroom in de arbeidsongeschiktheid is te hoog: sinds 1986 ieder jaar hoger dan het jaar daarvoor, tot dit jaar zelfs 120.000 nieuwe mensen erbij. Dat brengt het aantal mensen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering nu al op zo'n 900.000.

Bijna één op de zeven mensen binnen onze beroepsbevolking heeft een arbeidsongeschiktheidsuitkering. Dat is in absolute getallen schrikbarend hoog. Het is ook - hoe men ook telt of rekent - hoger dan in andere landen, en dat terwijl de gezondheidssituatie zowel als de gezondheidszorg bij ons in Nederland zeker zo goed is als elders, en misschien nog beter. Bovendien is het aantal bedrijfs-ongevallen de laatste jaren sterk gedaald. Het is ook onhoudbaar hoog omdat het economisch draagvlak onder dit sociale stelsel wordt aangetast. Het evenwicht is zoek. Mensen in de WAO worden gemiddeld steeds jonger, omdat men op steeds jongere leeftijd toetreedt. Zij blijven er ook steeds langer in. Dat is niet of nauwelijks te verklaren uit de bevolkingsgroei, ook niet uit de groei van de werkgelegenheid, en evenmin uit een specifiek ziektebeeld in ons land. De WAO is voor velen in ons land, we weten dat allemaal en daarom is die wet er ook gekomen, hard nodig en volstrekt rechtmatig. Maar we kunnen er niet omheen: de overheid, de werkgevers en de vakbeweging, met z'n allen hebben we de WAO ook gebruikt, niet uitsluitend, als een mooie afvloeiingsregeling, als een vervroegde VUT, als een middel om de arbeidsproduktiviteit op peil te houden. Door de regeling te toegankelijk te maken, door onnodig gebruik toe te staan aan mensen die er niet werkelijk in thuishoren, hebben we een belangrijke sociale voorziening in gevaar gebracht voor de mensen die er echt van afhankelijk zijn.

Dat is een verwijt aan vorige kabinetten, aan de manier waarop werkgevers, werknemers en uitvoeringsorganisaties er in de jaren die achter ons liggen mee zijn omgegaan en aan onszelf, want we zijn deel van dat geheel. We hebben collectief en elk voor zich onze verantwoordelijkheid ontlopen. Maar door dat vast te stellen zijn we niet van het probleem af. Het probleem blijft bestaan. We kunnen dat niet weg redeneren. De WAO is een collectieve verzekering tegen inkomensverlies ten gevolge van ziekte of handicap. Die verzekering wordt gefinancierd volgens een omslagsysteem. En als het collectieve risico toeneemt omdat het volume stijgt moeten de premies omhoog. Flink omhoog - de reserves zijn de laatste paar jaar opgesoupeerd. Dat leidt tot aantasting van koopkracht, tot lastenverhoging, verlies aan werkgelegenheid, verlaging van andere sociale uitkeringen en minder geld voor gezondheidszorg,

onderwijs en andere wezenlijke voorzieningen. Dat wordt dan een vicieuze cirkel: nog meer mensen die van anderen afhankelijk zijn, nog meer werkloosheidsdreiging, nog meer stress, nog meer beroep op de WAO, enzovoort, enzovoort. Het stelsel is uit het lood. Tegenover iedere 100 mensen met werk, staan er 86 met een uitkering. Was in 1970 één op de zeven mensen beneden 65 jaar afhankelijk van een overdrachtsinkomen, nu is dat er één op de drie. Die verhouding moet veranderen. Dat volume moet terug.

Dat is op korte termijn nodig. Maar juist ook met het oog op een verdere toekomst, op de langere termijn. De leeftijdsopbouw van onze beroepsbevolking verandert ingrijpend. De babies van de na-oorlogse geboortegolf worden over tien jaar vijftig. Als deze mensen in dezelfde verhouding de WAO en de VUT zouden instromen, betekent dat hogere premies. Daar staat dan tegenover dat het aantal jongeren dat tegen die tijd intreedt op de arbeidsmarkt fors daalt en dat de vergrijzing doorzet.

Dat betekent dat steeds minder mensen steeds hogere premies moeten betalen. En dat loopt dus mis. Ondanks alle mooie verhalen over dat krijgen we met elkaar wel voor elkaar. Dat kan misschien even, voor een bepaald moment, maar dat loopt uiteindelijk structureel vast. Die toekomst waarin dat structureel vastloopt die begint niet overmorgen, niet morgen, die begint vandaag. Nu, hier. Daarom moeten we nu ingrijpen. Op weg naar een ander arbeidsbestel, naar een veel actievere reïntegratie van mensen die aan de kant staan, goed kijken naar mogelijkheden voor vrijwillig flexibele pensionering. Om ook van oudere mensen die willen blijven werken een actieve bijdrage te vragen.

Als we nu de verhouding tussen mensen die werken en die aan de kant staan niet stap voor stap wijzigen, dan moeten we dat straks onder nog veel moeilijker omstandigheden doen.

Wat zijn dan de maatregelen waar we nu voor kiezen? De maatregelen waar we nu voor kiezen die hebben op de eerste plaats betrekking op een uitgebreid pakket volumemaatregelen, om te voorkomen dat te veel mensen een beroep doen op de WAO en om de terugkeer van mensen uit de WAO naar de arbeidsmarkt te bevorderen. Die maatregelen gaan ver: bedrijven krijgen flinke boetes, bedrijven worden verplicht passend werk aan te bieden, werknemers moeten een ruimer begrip "passende arbeid" accepteren. Dat zijn forse volume-maatregelen. Maar ik begrijp uit de maatschappelijke reacties dat we daarmee op de goede weg zijn, want de roep om zelfs alle kaarten te zetten uitsluitend op het volumebeleid en op niets anders, is luid. Bovendien zal niemand nog durven volhouden dat we ervan moeten afzien ook de uitvoeringsorganisatie grondig te gaan veranderen en de verantwoordelijkheid meer te gaan brengen waar zij hoort: bij het algemeen belang, en niet alleen bij belanghebbenden.

Maar we moeten onszelf niet voor de gek houden. Het stelsel is zo uit het lood geslagen dat louter volumemaatregelen niet voldoende zijn. Er zijn aanvullende maatregelen nodig. Niet uit financiële overwegingen, niet om te bezuinigen of om het overheidstekort terug te brengen, maar om de instroom te beperken en de uitstroom te verhogen en zo het stelsel weer in

evenwicht te brengen. Prijs-beleid is ook volumebeleid.

De beslissing die we daarover hebben moeten nemen heeft voor een aantal mensen pijnlijke consequenties. Maar voor de huidige werknemers en arbeidsongeschikten boven de 50 jaar en voor de mensen met een uitkering op het sociaal minimum verandert er niets. Dat zijn verreweg de meesten. Op den duur wordt hooguit - als zij niet weer aan de slag komen - van één op iedere drie mensen, die nu arbeidsongeschikt zijn, de uitkering tijdelijk bevroren. En als het volumebeleid zo succesvol is dat het aantal uitkeringsgerechtigden weer is teruggebracht tot het niveau van 1989, dan komt er een einde aan die bevriezing. Die toezegging ligt vast in een brief aan de Kamer. Voor het welslagen van dat beleid kunnen we ons allemaal gezamenlijk inzetten: overheid, werkgevers en werknemers. En ook al weten we dus dat dat een pittig aantal jaren gaat duren, voordat we weer op dat niveau van 1989 terug zijn, zeg ik: door een maximaal accent op dat volumebeleid te leggen, door daar met elkaar de schouders onder te zetten, kunnen we de duur van de onvermijdelijke bevriezing van een aantal uitkeringen boven het minimum proberen zo beperkt mogelijk te houden.

Voor de huidige en voor de toekomstige WAO-ers pakken de maatregelen zo uit dat men meer bescherming behoudt en krijgt naarmate men ouder is of een lager arbeidsinkomen had. De maatregelen treffen de jongeren en de mensen met een hoger salaris het meest. Daar hadden we twee argumenten voor: eerlijk delen én het bevorderen van de terugkeer op de arbeidsmarkt. Er zal in het nieuwe systeem vooral gekeken worden naar wat mensen nog wél kunnen, in hun oude werk of elders. Dat betekent dat er minder dan tot nu toe gekeken zal worden naar wat de mensen niet meer kunnen. Vandaar ook de verruiming van het begrip passende arbeid. Dat past bij een actief ondersteunen van een terugkeer op de arbeidsmarkt. Jongere WAO-ers, en mensen met een wat betere opleiding, niet al te lang geleden, hebben nu eenmaal meer kansen op de arbeidsmarkt.

Dan moeten we natuurlijk wel de mogelijkheden scheppen om werk te vinden. Ik besef dat ten volle. Vandaar de druk op de bedrijven om mensen in dienst te houden en te nemen. We zullen niet aarzelen, wanneer dat nodig is, wanneer de bestaande en aangescherpte instrumenten zouden blijken te falen de quotering in de WAGW toe te gaan passen. Dat is dan onvermijdelijk. Zo staat het in de besluiten van het kabinet. Vandaar ook, voor dat werk, ons gerichte arbeidsmarktbeleid, bijvoorbeeld via het jeugdwerkgarantieplan en de banenpools, waaraan meer geld wordt besteed. Vandaar ons dringend appèl op de sociale partners om de loon- en salarisstijging te matigen in het belang van de werkgelegenheid. niet in het belang van het kabinet, maar in het belang van de werkgelegenheid van al die mensen die voor nu en straks op participatiemogelijkheden zijn aangewezen.

Ook hier is het doel: werk boven inkomen. En dus ook: werk boven uitkeringen. We moeten zoveel mogelijk mensen aan de slag zien te krijgen, niet alleen omdat werken mensen bij de

samenleving betrokken houdt - dat doet het - maar ook omdat te hoge premielasten leiden tot een verzwakking van de economie, en dus tot werkloosheid. Iedereen moet goed begrijpen: werkloosheid scheidt werkloosheid!

Dat is, in grote lijnen, het pakket maatregelen waar we voor gekozen hebben en de redenen waarom. Daar staan we voor. Alle deskundigen, alle partijen, alle leden van de SER, iedereen was het er het afgelopen jaar over eens dat het roer om moest. We hebben er heel lang, heel serieus over gediscussieerd. We hebben toen een beslissing genomen en die, na de reacties die we allemaal kennen op eigen initiatief gewijzigd, toen dat nodig bleek. We hebben geluisterd naar de samenleving, geluisterd ook naar de eigen partij. En het pakket bijgesteld in het kabinet, voordat het pakket aan de kamer werd aangeboden. Toen het aan de kamer werd aangeboden eind augustus, fors bijgesteld op onderdelen, heeft de fractie zich daar in grote lijnen achtergesteld. Dat betekent dat over enkele maanden de zaken in de Tweede Kamer meer formeel en definitief worden behandeld. Dat pakket achten wij noodzakelijk, om het stelsel zelf overeind te houden. Beslissingen kunnen niet verder uitgesteld worden. Langer wachten helpt niet, zal alleen maar resulteren in een situatie waarin nog ingrijpender maatregelen genomen moeten worden. En dan zijn we weer te laat.

Wij vinden dit beleid verantwoord. Verantwoord, omdat het effectief is. Verantwoord, omdat het een binnen de gegeven keuzen die moesten worden gemaakt een zo fatsoenlijk mogelijke bescherming biedt aan hen die dat nodig hebben. Verantwoord, omdat het helpt andere onderdelen van ons beleid in tact te houden.

Immers, ook al leggen wij vandaag verantwoording af over het gevoerde beleid met betrekking tot de Ziektewet en de WAO, het gaat ook over die andere onderdelen van het sociale beleid van dit kabinet. Ook daarover gaat die verantwoording. Het gaat om het beleid als geheel. Niet om onze voornemens, maar om wat we reeds deden. Het vertrouwen dat we vragen berust niet op de mooie plannen die we nog willen uitvoeren, al staat ons nog veel voor ogen. Het is geen vlucht naar voren. Nee, het gaat om de keuzen die we de afgelopen twee jaar in het kabinet hebben gemaakt. Die waren volop in overeenstemming met ons verkiezingsprogramma en met het regeerakkoord dat het PvdA--congres in Amersfoort onderschreef.

We moesten eerst kiezen voor stabilisatie van de lastendruk en verlaging van het financieringstekort. Omdat we alleen op die manier naar de lange termijn en de korte termijn ruimte kunnen maken, economische en budgettair, voor wat ons dierbaar is. Die ruimte hebben we binnen de marges die beschikbaar waren in de afgelopen twee jaar benut. Zijn we immers niet in staat geweest een dikke plus te zetten op het Nationaal Milieu Beleidsplan, de milieu-uitgaven bij de bezuinigingen te sparen, de uitstoot van CFK's, dioxine en een aantal andere vervuilers echt te verminderen? Zijn we niet bezig een begin te maken met het verlagen van de belasting op arbeid en inkomen door de

belasting op energieverbruik en milieuvervuiling te verhogen? Waren we niet in staat meer te investeren in het openbaar vervoer? Zijn we niet in staat gebleken de aanvangssalarissen voor leraren en leraressen te verhogen, de basisvorming door te voeren in het onderwijs, de kinderopvang te verruimen? Het zijn punten waarvoor we vanuit de oppositie voortdurend hadden gepleit. We hebben ze waargemaakt toen we eenmaal meeregeerden. Ook al was de ruimte krapper dan we dachten, door de hoge rente, de belastingtegenvallers, de wat zwakkere economische groei.

Hebben we niet voor elkaar gekregen dat de volgende fase van de stelselherziening gezondheidszorg doorgaat, met een breed basispakket, met afschaffing van het onderscheid tussen ziekenfondsen en particuliere verzekeren, met een sterk inkomensafhankelijke premie en dus een verlaging van de premie voor bijvoorbeeld bejaarden? We hebben de voorzieningen voor chronisch zieken verbeterd, de grote geneesmiddelenfabrikanten aangepakt, middelen vrijgemaakt ter verlichting van de werkdruk van verplegenden en verzorgenden. We hebben een begin gemaakt met de sociale vernieuwing - met kinderziekten nog, maar die weg lopen we helemaal af. Daar is het laatste woord nog niet over gezegd. We hebben de defensie-uitgaven flink omlaag gebracht, al voor die belangrijke rede van president Bush afgelopen nacht, de structuur van de krijgsmacht veranderd, kleiner, met minder nucleaire taken en een kortere dienstplicht. We hebben de kwaliteit van de ontwikkelings-samenwerking verhoogd en op dat gebied internationaal weer het voortouw genomen. Zeker er zal allemaal veel aan hebben gemaakt, maar dit zijn ook feiten. Dan hoort u het eens een keer van een ander. Want we zien natuurlijk kans om onszelf en elkaar op een fantastische manier in de put te praten en te houden. We zouden niets kunnen, maar we kunnen veel, we doen veel en we gaan er nog beter tegenaan. We hebben de trend van de jaren tachtig, toen de inkomensverdeling steeds ongelijker werd omgebogen - weet u nog wel de 10% achterstand van de minima, de werklozen, de bejaarden, de mensen in de bijstand. We hebben die trend omgebogen, eerst door de koppeling toe te passen en nu op een andere manier, met hetzelfde effect. In ons eigen verkiezingsprogramma staat geschreven dat de koppeling wordt gehandhaafd, mits de verhouding tussen actieven en niet-actieven evenwichtig blijft en mits de lonen in de bedrijven niet onverantwoord stijgen. Dat zijn twee mitsen, door ons zelf geformuleerd. Ze hebben nu hun vertaling gekregen in de Koppelingswet, de WKA. Aan beide mitsen werd in 1990 en 1991 voldaan en daarom konden we de koppeling toepassen die vorige kabinetten steeds in de koelkast hadden gezet, zonder de lagere inkomensgroepen voldoende te compenseren. Aan de mits van het verhoudingscijfer werkenden/niet-werkenden zal in het komende jaar niet worden voldaan, zowel door het groeiende aantal arbeidsongeschikten als door het weer oplopen van de werkloosheid. Dat klinkt wat gelaten, maar ik zeg het eigenlijk gespannen. Ik vind het een schande dat we erin zouden moeten berusten dat die werkloosheid weer oploopt volgend jaar, na al die jaren. Daarom wordt in het kabinetsbeleid het accent gelegd op de verbetering van de werkgelegenheid. Maar vanwege

dat verhoudingscijfer zou de koppeling in 1992 niet onverkort kunnen worden toegepast. Omdat we ons daarbij niet willen neerleggen, hebben we in het kabinet afgesproken dat we voor de lagere inkomensgroepen hetzelfde koopkrachteffect willen bereiken met andere middelen. We hebben belastingmaatregelen genomen die vooral de lagere inkomensgroepen ten goede komen en die we financieren door hogere inkomensgroepen aan te slaan. De belastingvrije voet gaat omhoog, net als de kinderbijslag en het arbeidskostenforfait, de uitkeringen stijgen met drie procent en de inflatiecorrectie gaat voor de hogere inkomens niet door. Dat is een inkomensbeleid dat past in ons verkiezingsprogramma en beter is voor de werkgelegenheid!

Natuurlijk, ik weet het, er blijft nog veel te wensen over. De verwachtingen waren hoog, en iedere keuze roept spanningen op. Maar juist daarom, juist ook omdat we zo'n grote betekenis hechten aan goede voorzieningen in onderwijs, gezondheidszorg, openbaar vervoer, juist ook omdat we een goed sociaal stelsel willen houden dat zekerheden biedt aan de mensen voor wie het bedoeld is, juist daarom moeten we selectief zijn, onbedoeld te hoge uitgaven voor het ene onderdeel zoals de WAO, afremmen om andere zeker te stellen.

Want zo'n lijst kan ook misverstand oproepen. Alsof niet ook de kern van het financieel-economisch beleid ons beleid is; het zuinig omgaan met de belastingcenten van de burgers, het radicaal terugbrengen van het tekort, juist met het oog op morgen en overmorgen. De zo nodige inkomensmatiging, de doelmatigheid van de overheidsorganisatie. Mensen, als ons dat blijft lukken, is er op niet zo lange termijn heel veel gewonnen. In termen van werkgelegenheid, van ruimte om te investeren. Een bloeiende economie in een herstellend milieu; daar moet ons heel veel aan gelegen zijn. Omdat naar mijn stellige overtuiging de sociaal-democratie zichzelf zal beoordelen over een aantal jaren. Maar ook zal worden beoordeeld op de vraag of we daarin zijn geslaagd. Omdat dat werk betekent en perspectief voor meer mensen.

Politiek is het formuleren van idealen, uitspreken waar we heen willen, maar het is net zozeer praktisch prioriteiten veiligstellen, dat wil zeggen er voor kiezen door andere dingen na te laten. Opvallend was de afgelopen maanden hoe velen in onze partij die pijnlijke keuzen vooral als een gevolg zagen van de samenwerking met het CDA. Maar het waren onze eigen keuzen. Natuurlijk kijken CDA- en PvdA ministers anders tegen allerlei zaken aan, natuurlijk worden er compromissen gesloten. Maar wie regeert moet staan voor de afspraken die hij maakt. Dan draag je voluit verantwoordelijkheid. En ik zeg het er - met het oog op de toekomst - maar gelijk bij: juist omdat wij ons in het kabinet niet de kaas van het brood laten eten, juist omdat wij staan op een gelijkwaardige inbreng van beide regeringspartijen in het kabinet, wensen wij ook voluit op dat beleid te worden aangesproken.

Partijgenoten, de scherpte van het WAO-debat kan niet alleen worden verklaard uit de moeilijke afwegingen en de emoties rond dit onderwerp zelf. Hoezeer dit onderwerp ook emotioneel

geladen is. Ik weet dat, ik voel dat, ik heb het ervaren en ik ervaar het nog. Maar er is meer aan de hand. We komen in het regeren niet alleen onszelf tegen, maar ook de grenzen van de verzorgingssamenleving, zoals die mede door ons, na de oorlog in dit land heeft vormgekregen. De zorgende staat heeft velen verlost van angst om hun oude dag, hun mogelijke ziekte en invaliditeit, hun werkloosheid. En een gelijkwaardige inkomensontwikkeling is nog steeds een teken van beschaving. Maar de samenleving op weg naar de eeuwwisseling is niet meer dezelfde als die van na de oorlog. Ook door ons toedoen werden mensen zelfstandiger, kregen een betere opleiding, wensten de belangrijkste keuzes in hun leven zelf te nemen. Jonge mensen zijn anders tegen zekerheid en bescherming gaan aankijken dan vorige generaties. Zeker, ze willen ook, net als hun ouders, een aantal basiszekerheden. Maar daarnaast willen ze zelf kunnen kiezen. In een samenleving van zelfstandige mensen is een nieuwe afweging nodig, tot welke hoogte risico's door de overheid dwingend moeten worden verzekerd. Een grotere eigen verantwoordelijkheid past bij mondigheid en emancipatie. Solidariteit berust op wederkerigheid: je bent bereid bij te springen als een ander er echt niet uitkomt. Je weet dat je zelf ook geholpen zult worden als dat nodig is. Zeker zijn van je rechten is net zozeer een vorm van solidariteit als elkaar houden aan je plichten. Zonder dat "gelijk oversteken" houdt geen stelsel van saamhorigheid stand.

Juist vanuit onze traditie staat daarbij veel op het spel. Moeten we niet toegroeien naar een doorzichtiger stelsel van sociale zekerheid, met basisvoorzieningen voor iedereen, maar met een grotere vrijheid om daarenboven eigen prioriteiten te stellen, eigen keuzes te maken, met een eigen afweging van risico's en verantwoordelijkheden? Daar zit veel meer aan vast: zonder de bescherming van het huidige stelsel kunnen groepen burgers onnodig kwetsbaar worden. Wat is hun perspectief? Maar we zien tegelijkertijd om ons heen dat het steeds meer moeite kost juist die mensen te beschermen die daarop als eersten zijn aangewezen. Het is onder de paraplu van Vader Staat wel erg vol geworden. Zó vol, dat mensen die echt geen nat pak verdienen er onder vandaan gedrukt dreigen te worden. Dan gaan de goeden onder de kwaden lijden. Dat werkt demoraliserend in de samenleving. Dan schieten wij ons doel voorbij. Wie onder die omstandigheden alleen opkomt voor verworven rechten miskent het echte probleem. De optelsom van verworven rechten, van deelbelangen kan door de samenleving niet meer gehonoreerd worden, dat is het probleem! En dus ontkomen we niet aan een ingrijpende herziening van onze verzorgingsstaat. Om meer ruimte te geven aan nieuwe generaties, die naast bescherming ook vrijheid vragen. Om voor diegenen voor wie dat nodig is, ook voor de lange termijn, zekerheid te bieden. Om het verstoorde evenwicht tussen rechten en plichten te herstellen. Om mensen te helpen waar zij dat zelf niet kunnen, maar om ze tot activiteit en eigen verantwoordelijkheid aan te zetten waar dat maar kan. Dat is de overgangsfase waarin wij nu zitten: van een verzorgingsstaat naar een werkzame, naar een participatiesamenleving. Niet doorschieten naar een maatschappij waar mensen aan hun lot worden overgelaten, waar een onderklasse gaat ontstaan. Maar ook niet blijven hangen in een

bureaucratische verzorgingsstaat waarin naast iedere werknemer ook één burger met een uitkering langs de kant staat. Tussen de verbrokkeling in rechts geregeerde landen en de wat weggevallen betrokkenheid en eigen verantwoordelijkheid bij ons is een derde weg nodig; emancipatie in solidariteit.

We moeten al vandaag met het oog op het congres in maart in volle ernst onder ogen zien welke rol de Partij van de Arbeid in die omslag wil spelen.

Door menigeeen is de sociaal-democratie afgeschreven als een geloofwaardig voertuig voor maatschappelijke verandering. Net als onze zusterpartijen in Europa proberen wij met vallen en opstaan dat nieuwe evenwicht tussen de gevolgen van individualisering en saamhorigheid te vinden. Wij proberen - waar de burger tegenover de staat is komen te staan - die burger te helpen door de overheid te hervormen, te decentraliseren, en er ondertussen voor te zorgen dat het sociale kind niet met het bureaucratische badwater wordt weggegooid.

Het vraagt dat we ons goed rekenschap geven van de maatschappelijke realiteit waarin we leven. En die maatschappelijke realiteit kan door ieder van ons op een verschillende manier worden ervaren en vandaar ook de noodzaak van het debat. In ieder mens wikken en wegen sociale zin en eigenbelang. We beseffen dat we in wisselwerking met de ander, in respect voor de ander moeten leven. Maar tegelijkertijd rijden we harder dan goed is voor het milieu. We maken ons grote zorgen over de vergiftigde grond, over de zure regen. Maar het kost ons de grootste moeite aan die zorg in ons persoonlijk leven echt consequenties te verbinden. En wanneer de overheid ons financieel aanspreekt op een gezond leefmilieu zien we dat als een lastenverzwaring en niet als onze bijdrage aan de verlichting van het milieuprobleem. Terwijl we door bewust milieuhandelen toch kosten zouden kunnen vermijden. De politiek is niet vóór de mensen maar ván de mensen. Sociale zekerheid, onderwijs en gezondheidszorg worden "andermans voorzieningen" als we ze los van de mensen zelf organiseren. Die spanning tussen sociale zin en eigen belang in ieder mens is iets waar we in de politiek meer rekening mee moeten houden. Als we - gelukkig - te maken hebben met zelfbewuste burgers die op hun centen passen moet ook de gemeenschap leren rekenen. En dus moeten de kosten en de baten van gezamenlijke voorzieningen inzichtelijker worden gemaakt. Moet wie helpt de samenleving gezonder en socialer te maken beloond worden en diegenen die vervuilen in ecologisch en in sociaal opzicht harder worden aangepakt. Is dit een soort rechtse hardheid in linkse taal verpakt? Wie dat zegt kent de oorsprong van de sociaal-democratie niet.

Emancipatie, je vrij maken van omstandigheden die je ontplooiing belemmeren, is een daad van bevrijding, niet van afwenteling. En waar de overheid meehelpt kansen voor mensen veilig te stellen, kansen op goed onderwijs, op werk, op cultuur, daar moet ze ook - namens de gemeenschap als geheel - durven op te treden als burgers de rekening voor hun gedrag bij de burens proberen neer te leggen.

Juist in een zich individualiserende samenleving moet saamhorigheid georganiseerd worden. Individuele rechten, ook

verworven rechten, moeten steeds opnieuw getoetst worden aan wat we met elkaar kunnen opbrengen. Om een duurzame ontwikkeling veilig te stellen kan niet elke individuele keuze voor consumptie worden geaccepteerd, om houdbare sociale voorzieningen te krijgen kan niet iedereen houden wat hij nu heeft, om de kwaliteit van voorzieningen te verbeteren kunnen we niet om eigen bijdragen naar draagkracht heen. De overheid moet selectiever worden, de politiek moet doen waar ze voor is: kiezen en daarvoor verantwoording afleggen.

Wie gelijkwaardigheid van mensen veilig wil stellen, wie ook tussen generaties een gelijke behandeling wil, kan het niet iedereen naar de zin maken.

In die strijd om een sociale, houdbare samenleving, die allochtonen en autochtonen weet te binden en niet tegen elkaar opzet, in die strijd zijn sociaal-democraten nodig. Dan moeten we minderheidsgroepen niet beschouwen als achterstandsgroepen, maar ze zo min mogelijk afhankelijk maken van steun. Dan moeten we de ondernemersgeest van veel allochtonen extra stimuleren, extra mogelijkheden bieden, maar ook volwassen eisen stellen.

Ja, we hebben wat te bieden als we emancipatie in solidariteit waar durven maken. Dat zal niet makkelijk zijn. Durven we kostwinnersfaciliteiten af te schaffen en een zelfstandig recht op sociale zekerheid in te voeren, zodat vrouwen die hun baan verliezen niet in afhankelijkheid op hun partner hoeven terug te vallen?

Durven we als het om ouderen gaat nu te erkennen dat we een klimaat hebben gecreëerd waarin mensen te vroeg uit het arbeidsproces worden gestoten, zodat ouder worden gelijk is komen te staan met uitgerangeerd worden en ondergewaardeerd. Een onbezorgde oude dag, zeker. Maar ook, en steeds meer, op zoek naar de mogelijkheden ouderen actief aan de samenleving te laten bijdragen. Want nu en straks geldt voor veel mensen: je bent oud en je wil wat

Participatie, meedoen, is niet alleen iets van de arbeidsmarkt. Het is ook een opdracht aan de Partij van de Arbeid, aan de politiek. Maak het mogelijk, voor meer mensen, op meer manieren en op allerlei niveau's om zich met de politiek te bemoeien.

We moeten echt toe naar referenda, meer rechtstreeks gekozen Kamerleden, betere contacten over grenzen heen. Nationale grenzen en grenzen tussen politieke stromingen.

En we moeten gewoon zelf meer het land in, ik ook, want dat is me uitstekend bevallen. Ook al was de aanleiding een bittere. Natuurlijk moeten we op gezette tijden de rijen sluiten, beter, effectiever politiek bedrijven en resultaten boeken. Maar de rijen moeten niet zo gesloten zijn dat er niemand meer bij kan. Niet zo gesloten dat medestanders ons tegenover zich vinden.

Tussen nu en het congres in maart moeten we niet de koppen tegen elkaar slaan, maar spijkers met koppen slaan.

Daarom hoop ik dat dit bijzondere congres - hoe nodig ook -

niet mijn laatste bijdrage aan de vernieuwing van de partij zal zijn.

Dat ik een leidende en constructieve rol zal spelen in het herijken van solidariteit, de beginselen die in onze politiek tot uitdrukking komen.

En gewoon concreet in het verzamelen en binden van mensen. Zowel die zeer velen die zich nu melden, die ons juist in moeilijke tijden weten te vinden, als degenen die zo'n moeite hebben, die zich er nog maar nauwelijks in kunnen vinden.

Velen hebben ons de afgelopen maanden afgeschreven. Maar wie een overtuiging heeft laat zich niet afschrijven. Ik wil me niet laten afschrijven. Ik hoop dat we elkaar zeggen dat we ons niet laten afschrijven. Wie hart heeft voor de sociaal-democratie heeft ook respect voor de partij-democratie. Ik weet dat ik U vandaag voor een moeilijke afweging plaats. En ik hoop dat U door het beleid te onderschrijven Uw vertrouwen wil herbevestigen.

Ik zal dan vol overtuiging leiding blijven geven, niet alleen aan onze bewindsliedenploeg, maar ook aan de noodzakelijke vernieuwing van ons program en onze beweging. Met iedereen die mij daarbij wil helpen.

Want: een partij die de samenleving wil vernieuwen moet zelf aan die vernieuwing deelnemen.